

УДК 341.1

БЄЛЄВЦЕВА В.В., доктор юридичних наук, с.н.с., завідувач Наукової лабораторії правових проблем та відповідальності у сфері цифровізації ДНУ ІБП НАПрН України.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5573-3744>.

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

***Анотація.** Статтю присвячено обґрунтуванню значення загально визнаних міжнародних принципів у сфері забезпечення міжнародної безпеки. У висновках окреслені правові основи існування права міжнародної безпеки та підстави збільшення кількості основних принципів міжнародного права.*

***Ключові слова:** міжнародний принцип, міжнародне право, право міжнародної безпеки, міжнародна безпека.*

***Summary.** The article substantiates the importance of universally recognized international principles in the field of international security. The scientific article outlines legal framework of international security law and grounds for increasing the number of basic principles of international law.*

***Keywords:** international principle, international law, international security law, international security.*

***Аннотация.** Статья посвящена обоснованию значения общепризнанных международных принципов в сфере обеспечения международной безопасности. В работе очерчены правовые основы права международной безопасности и предпосылки к увеличению количества основных принципов международного права.*

***Ключевые слова:** международный принцип, международное право, право международной безопасности, международная безопасность.*

Постановка проблеми. Світові трансформаційні процеси сьогодення переконливо демонструють, що міжнародне право є системою, яка знаходиться у постійному динамічному розвитку, оскільки змінюється коло відносин між державами та іншими суб'єктами міжнародного права. Відбувається формування нових галузей міжнародного права, а це, у свою чергу, тягне за собою зміни у змістовному навантаженні вже існуючих галузей. Це положення стосується й права міжнародної безпеки.

Право міжнародної безпеки науковцями визначається по-різному. Головні відмінності пов'язані з різним розумінням безпосередньо категорії “безпека”, а отже, з предметом регулювання.

Міжнародна безпека базується, у першу чергу, на дотриманні основних принципів міжнародного права. Можна констатувати, що регулювання сучасних міжнародних відносин досить часто базується на нових концепціях і доктринах, які вступають у протиріччя з визнаними основними принципами міжнародного права, змінюють їх сутнісну природу, системні основи міжнародного права і права міжнародної безпеки.

Результати аналізу наукових публікацій. Проблема права міжнародної безпеки на фрагментарному рівні займалися такі вчені, як: П.М. Бірюков, В.Г. Буткевич, К.А. Бекяшев, В.А. Василенко, В.Н. Денисов, Ф.І. Кожевников, Ю.М. Колосов, Е.С. Кривчикова, В.М. Кулагін, І.І. Лукашук, Г. Моргентау, Д. Мюллер, К. Райт, В.М. Репецький, В.К. Собакін,

Л.Д. Тимченко, Р.А. Тузмухамедов, Г.І. Тункін, А.М. Талалаєв, Н.А. Ушаков, М.Ю. Черкеса та ін.

Принципи міжнародного права досить ґрунтовно досліджені у вітчизняній науці. Їм присвячені наукові праці В.Г. Буткевича, Ю.Л. Бошицького, М.В. Буроменського, А.С. Довгерта, В.М. Корецького, І.І. Лукашука, Л.Д. Тимченка та багато ін. У теорії міжнародного права є стійка тенденція пов'язувати поняття міжнародної безпеки з наявністю міжнародних правовідносин, що регулюються принципами і нормами міжнародного права (І.П. Бліщенко, Ю.Г. Даник, І.І. Лукашук, А.П. Мовчан, Ю.А. Решетов, Н.А. Ушаков, М.Л. Ентін та ін.).

Метою статті є узагальнення принципів міжнародного права у сфері забезпечення міжнародної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Необхідно відзначити, що загально-засадчі принципи сучасного міжнародного права можна визначити як його загальновизнані норми, що мають найбільш важливе значення для забезпечення стабільного функціонування міждержавної системи й, отже, для вирішення міжнародних конфліктів, тобто для забезпечення міжнародної безпеки. Таке визначення знайшло підтвердження у Рішенні Міжнародного Суду 1974 року щодо конфлікту між США і Канадою про кордон у затоці Мен, в якому наголошується, що слова “принципи і норми” визначають одну ідею, а саме – термін “принципи” означає правові принципи, тобто він включає норми міжнародного права. Використання терміну “принципи” виправдано, оскільки йдеться про загальні і фундаментальні норми [1, с. 256].

Проблема основних принципів міжнародного права досить ґрунтовно вивчена у міжнародно-правовій науці. Як наголошується у Декларації про принципи міжнародного права 1970 року, добросовісне дотримання принципів міжнародного права, що стосуються дружніх стосунків і співпраці між державами, і добросовісне виконання державами зобов'язань, прийнятих відповідно до Статуту, мають найважливіше значення для підтримки міжнародного миру і безпеки та для досягнення інших цілей ООН [2].

Загальновідомо, що основні принципи сучасного міжнародного права закріплені, перш за все, у Статуті ООН. Проте, деякі з них сформульовані дуже стисло. Тому за ініціативою низки держав у 1960-ті роки в ООН була проведена робота з кодифікування основних принципів. Вона завершилася прийняттям у 1970 році Генеральною Асамблеєю ООН Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх стосунків і співпраці між державами відповідно до Статуту ООН. Декларація містить сім принципів:

- незастосування сили або загрози силою;
- мирного вирішення міжнародних конфліктів;
- невторчання у справи, що відносяться до внутрішньої компетенції держави;
- щодо обов'язку держав співпрацювати один з одним відповідно до Статуту ООН;
- рівноправ'я і самовизначення народів;
- суверенної рівності держав;
- добросовісного виконання державами зобов'язань, прийнятих ними відповідно до Статуту ООН [2].

У Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі (СБСЄ, нині – ОБСЄ) від 1 серпня 1975 р. (м. Хельсінкі) міститься десять основних принципів. Принципи, перераховані у Декларації 1970 років, доповнено принципами недоторканності кордонів, територіальної цілісності держав, поваги до прав людини та її основних свобод.

Доцільно відзначити, що класифікація основних принципів у міжнародному праві умовна, адже усі вони взаємозв'язані, і кожен принцип має значення для всієї

міждержавної системи безпеки. Проте, класифікація має практичну користь [3, с. 11-34], оскільки регулююча роль окремих принципів виявляється переважною у різних сферах міжнародних відносин. З врахуванням цього вважаємо погодитись з наступною класифікацією основних принципів міжнародного права, що зустрічається у юридичній літературі. Зокрема, принципи мирного співіснування держав незалежно від їх економічних, соціальних і політичних систем; принципи, що безпосередньо відносяться до підтримки міжнародного миру і безпеки; загальні принципи міжнародного співробітництва.

Сьогодення показує, що зростання ролі міжнародних відносин у суспільстві та поява нових глобальних викликів та загроз ведуть до збільшення кількості основних принципів міжнародного права.

Отже, для подальшого зміцнення і розвитку принципів міжнародного права у сфері забезпечення міжнародної безпеки великого значення набувають цінності і принципи, визначені у Декларації тисячоліття ООН 2000 року, в якій відзначаються наступні наміри держав: “Ми визнаємо, що окрім індивідуальної відповідальності перед нашими власними суспільствами ми несемо також колективну відповідальність за затвердження принципів людської гідності, справедливості і рівності на глобальному рівні... Ми знов заявляємо про нашу прихильність цілям і принципам Статуту Організації Об’єднаних Націй, які довели свою непідвладність часу та універсальний характер. Їх актуальність і здатність служити джерелом натхнення зростають у міру того, як країни і народи стають усе більш взаємозв’язаними і взаємозалежними. Ми сповнені рішучістю встановити справедливий і міцний мир у всьому світі відповідно до цілей і принципів Статуту. Ми підтверджуємо своє зобов’язання прикладати усі зусилля, спрямовані на забезпечення суверенної рівності усіх держав, повагу до їх територіальної цілісності та політичної незалежності, урегулювання суперечок мирними засобами і відповідно до принципів справедливості і міжнародного права, права на самовизначення народів, які ще знаходяться під колоніальним пануванням та іноземною окупацією, невтручання у внутрішні справи держав, поваги до прав людини і основних свобод, дотримання рівних прав для усіх, без відмінності раси, статі, мови і релігії і міжнародної співпраці у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру... Ми вважаємо, що важливе значення для міжнародних відносин у XXI столітті матиме ряд фундаментальних цінностей. До них відносяться: свобода, рівність, солідарність, терпимість, повага до природи і загальний обов’язок. Останнє, зокрема, передбачає: усунення загрози міжнародному миру і безпеці повинне розділятися між народами світу і здійснюватися на багатосторонній основі. Центральну роль в цьому повинна відіграти ООН, як найбільш універсальна і найпоказніша організація у світі...” [4].

Висновки.

1. Зміст, значення та особливості принципів забезпечення міжнародної безпеки визначаються сучасним міжнародним правом, як сукупністю певних юридичних норм, що реалізуються у функціонуванні міжнародної спільноти, у відносинах держав у відповідних аспектах конкретної діяльності на міжнародній арені.

Отже, забезпечення міжнародної безпеки охоплює наступні завдання – забезпечення миру і справедливості на міжнародній арені, захист усіх суб’єктів міжнародного права від глобальних викликів та загроз, негативних проявів, підвищення соціально-економічних умов життя населення, гуманізація усіх сфер життєдіяльності міжнародного співтовариства.

Міжнародна безпека, будучи складовою соціально-політичних і правових явищ, характеризує стан міжнародних відносин. Інакше кажучи, міжнародна безпека є система відносин держав, що заснована на законності та нормах міжнародного права. Міжнародне право, особливо з прийняттям Статуту ООН, що закріплює справедливі принципи відносин між державами і народами, втілює нормативно-юридичну модель міжнародної безпеки, що відповідає інтересам усіх держав і народів. Міжнародне право забезпечує стан захищеності міжнародної спільноти.

2. Специфіка міжнародної безпеки обумовлена погоджувальною природою міжнародного права та особливостями його системи. Міжнародне прилюдне право – це підсистема міждержавної системи. Його особливості визначаються характером міждержавної системи, в якій воно функціонує і розвивається. Міждержавна система істотно відрізняється від будь-якої внутрішньої державної системи за своїми компонентами, ступенем їх інтеграції, структурою, характером зв'язків і взаємодій, функціонуванням, інакше кажучи, за усіма основними параметрами.

Головними компонентами і суб'єктами міждержавної системи є держави – суверенні утворення. Усі інші компоненти у міждержавній системі є утвореннями, що так або інакше створені державами. Крім того, необхідно відзначити, що міжнародне право як право специфічної соціальної системи, міждержавної системи, відрізняється від внутрішньодержавного права за способом створення норм, соціальним змістом, суб'єктами, об'єктом регулювання, способами функціонування.

Оскільки у міждержавній системі не існує судових і виконавчих органів, ідентичних тим, які існують у державах, функціонування міжнародного права і, перш за все застосування його норм, істотно відрізняється від функціонування і застосування норм внутрішнього державного права. Головну роль у функціонуванні міжнародного права відіграють держави, а також міжнародні організації. Органом забезпечення міжнародного права в аспекті верховенства права є Міжнародний Суд ООН.

3. Зміст та сутність міжнародної безпеки визначається також характером міжнародно-правових норм. У теорії міжнародного права міжнародно-правова норма розглядається як узагальнене правило поведінки суб'єктів міжнародного права. У загальній теорії права правова норма зазвичай визначається як узагальнене правило поведінки. Це положення застосовується й до норм міжнародного права. Норма міжнародного права – це правило поведінки, звернене зазвичай до персонально невизначеного кола суб'єктів міжнародного права. Норми міжнародного права поділяються на диспозитивні та імперативні. Диспозитивними нормами називаються такі норми, від яких держави можуть відступати за взаємною угодою. Імперативні норми (*ius cogens*) – це норми, від яких держави не можуть відступати навіть за взаємною угодою, і договір між державами, що суперечить таким нормам, є юридично недійсним.

4. Особливості принципів забезпечення міжнародної безпеки визначаються і специфікою міжнародних правовідносин, передумовою виникнення яких є три категорії правових норм: норми договірні, норми звичайні, норми, сформульовані у рішеннях міжнародних організацій. Тобто, усі норми міжнародного права, незалежно від порядку їх створення, виступають як вираження суверенної волі держав, що виступають єдиними творцями норм міжнародного права, здійснюючи цю свою виключно важливу функцію або безпосередньо (договірні і звичайні норми), або безпосередньо через міжнародні органи, що створені для виконання певних завдань міжнародного співробітництва. Необхідною умовою забезпечення міжнародної безпеки є юридична правомірність міжнародних правовідносин, оскільки у більшості випадків реалізація розпоряджень міжнародного права має місце у процесі правовідносин держав.

5. Міжнародна безпека тісно пов'язана із забезпеченням законності. Законність у внутрішньодержавному праві передбачає одноманітне розуміння і вживання норм права, реалізацію цих норм у повному обсязі, виконання розпоряджень норм у встановлені терміни. Усе це повною мірою відноситься і до міжнародного права. Вимогою для міжнародної життєдіяльності є дотримання загальнодемократичних принципів сучасного міжнародного права. Що стосується дотримання загальнодемократичних норм і принципів, то це обов'язково для усіх держав. Без суворого дотримання даного мінімуму не може бути забезпечений стабільний стан міжнародної безпеки та жорстке дотримання міжнародної законності.

6. Основні риси міжнародного права визначають зміст і специфіку принципів міжнародної безпеки як соціально-політичного і правового явища. Це положення знайшло своє віддзеркалення й у теорії міжнародного права. Таким чином, міжнародна безпека визначається як стан захищеності життєдіяльності міжнародного співтовариства, впорядкований на засадах міжнародного права у межах забезпечення міжнародної законності. Тобто, міжнародну безпеку можна визначити як упорядковану систему міжнародних відносин, інституційно побудовану на засадах принципів і норм міжнародного права, зі встановленою метою щодо захисту загальних інтересів міжнародної спільноти у цілому.

7. На становлення та розвиток сучасної системи забезпечення міжнародної безпеки досить серйозно вплинули найбільші події у житті суспільства і в міждержавній системі. Поява нових принципів міжнародного права стала підґрунтям становлення сучасних принципів міжнародної безпеки. До найважливіх міжнародно-правових принципів забезпечення міжнародної безпеки відносяться: принцип заборони агресивної війни, принцип злочинності такої війни, право усіх народів і націй на самовизначення, принцип рівноправ'я держав, принцип недійсності нерівноправних угод, нав'язаних силою, принцип поваги до соціально-економічних прав людини.

Вирішальне значення для остаточного становлення сучасних принципів забезпечення міжнародної безпеки мали підсумки Другої світової війни і подальший міжнародний розвиток. Найважливішою віхою у затвердженні сучасних принципів міжнародної безпеки є створення Організації Об'єднаних Націй.

ООН відіграє важливу позитивну роль у розвитку міжнародних відносин, а положення її Статуту є засадничим фундаментом сучасного міжнародного права і сучасної системи принципів міжнародної безпеки. Статут ООН не лише розвинув старі демократичні принципи міжнародного права, але й розширив їх до низки нових фундаментальних принципів, таких, наприклад, як принцип незастосування сили і загрози силою у відносинах між державами, право на самовизначення усіх народів, принцип рівноправ'я усіх держав, принцип до основних прав і свобод людини. Статут ООН став основним документом сучасного міжнародного права. Відповідно до Статуту ООН був створений міжнародний механізм реалізації норм міжнародного права, ефективніший, ніж механізм Ліги Націй. Найважливішими ланками цього механізму є Рада Безпеки ООН і Міжнародний Суд ООН.

8. Динаміка розвитку міжнародного права протягом XXI століття характеризує себе істотними позитивними змінами у системі принципів забезпечення міжнародної безпеки. Сучасна система принципів забезпечення міжнародної безпеки має якісні за природою і сутнісні за характером відмінності від колишньої, що базувалася на нормах класичного міжнародного права. Це пов'язано, перш за все, зі зміною основних принципів і інститутів міжнародного права. Важливе значення у науці і практиці сучасного міжнародного права має процес виокремлення сфери прав і свобод людини як цілісний

за формою і закінчений за характером інститут сучасної міжнародної юриспруденції. Принцип поваги до прав людини став загальновизнаним принципом міжнародного права. Питання прав людини перестали повністю входити до внутрішньої компетенції держави. Так, індивід набуває дедалі більше елементів міжнародної правосуб'єктності. Істотні зміни сталися також у всіх галузях міжнародного права – у таких, наприклад, як суб'єкти міжнародного права, право міжнародних договорів, міжнародно-правова відповідальність, мирне вирішення конфліктів, дипломатичне і консульське право. З'явилися ряд нових галузей міжнародного права: право міжнародних організацій, права людини, право міжнародної безпеки, міжнародне право довкілля, міжнародне космічне право, міжнародне ядерне право, міжнародне економічне право та ін.

9. Особливу роль у становленні і підтримці міжнародної безпеки відіграють основні принципи сучасного міжнародного права. Основні принципи сучасного міжнародного права можна визначити як його загальновизнані норми, що мають важливе значення для забезпечення нормального функціонування міждержавної системи і, отже, для вирішення міжнародних проблем у цілому.

Отже, зростання ролі міжнародних відносин у суспільстві і поява нових глобальних викликів та загроз ведуть до підвищення ролі основних принципів міжнародного права у забезпеченні міжнародної безпеки.

Використана література

1. Кононенко В.П. Вирішення територіальних спорів Міжнародним Судом ООН: теорія і практика: монографія. Київ-Одеса: Фенікс. 2018. 438 с.
2. Про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН: Декларація ООН від 24 жовтня 1970 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569
3. Устав Организации Объединенных Наций. Действующее международное право / сост. Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова. В 2-х т. Т. 1. Москва: Юрайт, 2007. 768 с.
4. Тисячоліття ООН: Декларація ООН від 8 вересня 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_621

~~~~~ * * * ~~~~~